

JAK PRACOVALA STB?

METODIKA

Autorský tým: Michaela Veselá (ÚSTR), Daniel Růžička (ČT), Libor Svoboda (ÚSTR), Tereza Fenclová Mašková (ÚSTR), Jaroslav Pinkas (ÚSTR)

ANOTACE

Námět seznamuje žáky s praktikami Státní bezpečnosti a mechanismy jejího fungování v dobách tzv. normalizace. Žáci a žákyně pracují se směrnicí, podle níž byl realizován nábor tajných spolupracovníků a jejich součinnost s StB. Následně analyzují pamětnické vzpomínky a snaží se reflektovat, jak přítomnost tajné služby působila na jednotlivce a na společnost jako celek.

VZDĚLÁVACÍ CÍLE / CO SE ŽÁCI A ŽÁKYNĚ UČÍ

- seznamují se s praktikami normalizační StB a mechanismy jejího fungování,
- zamýšlejí se nad tím, jak mohla činnost StB ovlivňovat život jednotlivců i celé společnosti,
- reflektují, že vzpomínání na minulost obsahuje skryté či otevřené hodnocení.

HISTORICKÉ MYŠLENÍ

vztah k minulosti

CÍLOVÁ SKUPINA

ZŠ/SŠ

ČASOVÁ NÁROČNOST

40–60 minut

KLÍČOVÁ SLOVA

Státní bezpečnost – konspirace – normalizace – 70. léta v Československu

ZDROJE A MATERIÁLY

<https://edu.ceskatelevize.cz/namet/volha-stb>

INSTRUKCE:

FÁZE 	POPIS 	VYUČUJÍCÍ 	ŽÁCI A ŽÁKYNĚ 	KOMENTÁŘ
1. fáze 5 minut	Evokace: videoukázka Volha: Jak fungovala StB?	Pustí evokační ukázkou ze seriálu Volha (J. Páchl, r. 2023), která uvozuje téma spolupráce s StB. Následně s žáky a žákyněmi hledá odpovědi na doprovodné otázky. Může předem vysvětlit pojmy, které se v lekci používají: Státní bezpečnost – konspirace – kompro.	Zhlédnou ukázkou. Odpovídají na otázky: <ul style="list-style-type: none">• V jaké situaci se hlavní hrdina ocitl?• Jaké metody používají příslušníci Státní bezpečnosti při získávání spolupracovníků?• Jaké životní hodnoty asi Standa zastává?	
2. fáze 15 minut	Kontextualizace: Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky	Rozdělí žáky do skupin a rozdá jim pracovní listy, jež obsahují ukázky ze směrnic pro práci s tajnými spolupracovníky z let 1962 a 1978 – zdroje 2 a 3). Instruuje žáky a žákyně, jak pracovat s pracovním listem.	Analyzují dobové prameny v pracovním listě. Své poznatky zaznamenávají do pracovního listu. Následně sdílí svoje poznatky.	Žáci a žákyně si mohou v pramenech označit části textů, které se přímo týkají odpovědí.
3. fáze 15 minut	Analýza pamětnických vzpomínek	Pustí ukázky z dokumentárního filmu Nikomu jsem neublížil (r. P. Křemen, 2011) – zdroje 4 a 5. Instruuje žáky a žákyně, jak pracovat s pracovním listem.	Žáci a žákyně se ve skupinách seznámí se dvěma pamětnickými vzpomínkami, které je vedou k reflexi toho, jak na svůj podíl v mašinerii StB pamětníci vzpomínají. Pokouší se zformulovat, co si o práci StB či spolupráci s ní pamětníci myslí. Pracují s pracovním listem.	Pokud žáci a žákyně mohou pracovat ve skupinách s tablety či mobilními telefony, není potřeba ukázky zhlédnout společně.
4. fáze 10 minut	Závěrečná syntéza	Vede diskusi, při níž shrnuje žákovské závěry z analýzy vzpomínek.	Prezentují své odpovědi na dílčí otázky, následně formulují odpověď na ústřední otázku.	

ZDROJE:

ZDROJ 1

Volha: Jak fungovala StB?

[Volha, 1. díl \(r. J. Pachtl, 2023\)](#)

Ukázka ze seriálu Volha ilustruje, jakým způsobem pracovala Státní bezpečnost při zavazování si tajných spolupracovníků. Hlavní hrdina Stanislav Pekárek je řidič Československé televize (ČST). Ke spolupráci byl pravděpodobně vybrán proto, že během své práce přijde do kontaktu s řadou potenciálně „politicky nespolehlivých“ osob z oblasti publicistiky a televizní zábavy. Příslušníci se ho nejdříve snaží přimět ke spolupráci konfrontováním s nasbíranými kompromitujícími materiály. Stanislav však využívá situace a snaží se vyjednávat o možných výhodách, které by mu spolupráce přinesla. Jeho pohnutky ke spolupráci tedy nemůžeme označit jako ideové.

Otázky:

- V jaké situaci se hlavní hrdina ocitl?
- Jaké metody používají příslušníci Státní bezpečnosti při získávání spolupracovníků?
- Jaké životní hodnoty asi Standa zastává?

ZDROJ 2

Směrnice pro práci státní bezpečnosti (1962)

[Rozkaz ministra vnitra č. 13 — „Směrnice pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti“ z 16. 5. 1962](#)

V šedesátých letech se StB řídila „Směrnici pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti“ z roku 1962. Podle této směrnice byla také navázána spolupráce s hlavním hrdinou seriálu Volha Stanislavem Pekárkem. Vybrané ukázky osvětlují, co bylo úkolem Státní bezpečnosti, proč vytvářela rozsáhlou síť spolupracovníků a jaké druhy spolupracovníků evidovala.

ZDROJ 3

Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky (1978)

[Rozkaz ministra vnitra č. 3 — „Směrnice pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky \(A - oper - I - 3\) z 25. 1. 1978](#)

Ukázka ze směrnice z roku 1978 osvětluje, co bylo úkolem tajných spolupracovníků a jak byli motivováni ke spolupráci. Vedle ideologických důvodů a možnosti získávat jisté výhody hrál velkou roli tlak na jedince prostřednictvím kompromitujících materiálů, které Státní bezpečnost dlouhodobě sbírala.

ZDROJ 4

Normální metody práce: výpověď důstojníka rozvědky

[Nikomu jsem neublížil \(r. P. Křemen, 2011\)](#)

Ukázka přináší výpověď Jaromíra Ulče, jednoho z důstojníků rozvědky. Ulč velmi výstižně, reálně a věrohodně ukazuje formy, které StB používala k diskreditaci nepohodlných osob nebo k získávání informací. Svoji práci s odstupem nehodnotí jako nemorální. Ve vzpomínce jasně proklamuje, že šlo o „normální metody práce“.

ZDROJ 5

Když jsem se motal mezi pankáčema: výpověď agenta StB

[Nikomu jsem neublížil \(r. P. Křemen, 2011\)](#)

Ukázka zachycuje výpověď Jaroslava Koláře, který se v druhé polovině 80. let angažoval v ekologických organizacích, stýkal se s punkovými kruhy a signoval petici Několik vět. Kolář tak kolem své osoby vytvořil velice důvěryhodnou legendu, díky níž nikdo z jeho okolí až do revoluce netušil, že působí jako agent StB. Na svoji spolupráci vzpomíná spíše jako na mladické dobrodružství a zcela si nepřipouští závažnost svého chování.

KOMENTÁŘ:

Navržený námět můžete realizovat v hodinách dějepisu, výchovy k občanství či etické výchovy.

Námět se zaměřuje na praktiky Státní bezpečnosti a mechanismy jejího fungování v dobách normalizace. StB již od prvních let existence komunistického režimu v Československu usilovala o vybudování kvalitní sítě tajných spolupracovníků. Při jejím budování bylo nutné počítat s nevypočitatelným lidským faktorem, s rozdílnými povahami, motivacemi a pohnutkami, které měly značný dopad na podobu celého systému. Netykalo se to jen spolupracovníků, ale i příslušníků ministerstva vnitra, kteří je řídili.

Vedení StB se od počátku snažilo do agendy tajných spolupracovníků zavést systém, který by celý tento proces zbyrokratizoval a zpřehlednil. Získávání, dobovou terminologií verbovka, tajných spolupracovníků, metodika jejich řízení, evidence ad. byly prováděny na základě směrnic, které byly striktně závazné pro všechny příslušníky StB, jež s agencí pracovali. Metodika byla v průběhu let stále vylepšována. V šedesátých letech se StB řídila „Směrnicí pro agenturně operativní práci Státní bezpečnosti“ (Rozkaz MV č. 13, 16. 5. 1962). Ta byla nahrazena „Směrnicí pro práci s tajnými spolupracovníky československé kontrarozvědky“ z 16. 7. 1972, která problematiku z pohledu StB rozvinula a precizovala. Systém práce s tajnými spolupracovníky byl definitivně dotvořen „Směrnicí pro práci se spolupracovníky kontrarozvědky“ z 25. 1. 1978, s dodatky z let 1986 a 1988. Vzhledem k tomu, že vázání hlavního hrdiny proběhlo po roce 1968, dělo se tak na základě Směrnice z roku 1962, kterou zde ukazujeme. Vzhledem k tomu, že se celý systém dotvořil až v sedmdesátých letech a také proto, že Pekárek spolupracoval po celou dobu normalizace, je další ukázkou ze Směrnic z roku 1978, která celý systém svým způsobem završovala.

Státní bezpečnost (StB)

Vznikla v roce 1945 a v letech 1948–1989 byla jednou z nejvýznamnějších opor komunistického režimu a hlavním nástrojem politické perzekuce a politických represí. Byla zaměřená na odhalování, potlačování a vyšetřování politicky motivovaných trestných činů a nepovolených aktivit, které ohrožovaly nebo mohly ohrozit existenci komunistického režimu v Československu, a na zastrasování a likvidaci jeho skutečných i potenciálních odpůrců. Za pomoci sítě tajných spolupracovníků a důvěrníků prováděla důslednou preventivní kontrolu veškerého života společnosti od státního sektoru, průmyslu, armády, zemědělství, služeb až po školství a sportovní a společenské organizace apod. Byla zrušena rozhodnutím ministra vnitra k 15. 2. 1990.

Konspirace

V jazyce StB znamenala přísné utajení, které se týkalo jejich veškerých aktivit. Především pak činnosti tajných spolupracovníků, kteří měli pracovat v plném utajení. Pokud byla identita tajného spolupracovníka prozrazena, hovořilo se o tzv. dekonspiraci.

Kompro

Informace různého charakteru týkající se života konkrétních osob, které by při jejich vyzrazení mohly dotyčného člověka profesně, společensky nebo osobně znemožnit či úplně zlikvidovat (nevěra, podvody, zpronevěra aj.). Mohly vést k jeho odsouzení, ztrátě zaměstnání, rozvodu, sporům s dětmi a dalšími rodinnými příslušníky. StB tyto informace využívala ve dvou případech. Když chtěla určitou osobu přinutit ke spolupráci, slibovala, že v případě souhlasu nebudou tyto informace nikomu předány nebo zveřejněny. Využívala je i v případech, kdy chtěla někoho zdiskreditovat nebo mu zkomplikovat život (sexuální orientace, posílání anonymů o nevěře, klepy o obtěžování mladých dívek, fámy o tom, že dotyčná osoba spolupracuje s bezpečnostními složkami apod.). Tyto informace se buď opíraly o reálný základ nebo byly vyfabulovány StB s cílem škodit. Vázání spolupracovníků na základě tzv. kompro materiálů bylo rozšířeno nejvíce v padesátých letech. Již tehdy se ale vedení StB k této formě spolupráce stavělo negativně a takto získané spolupracovníky hodnotila jako nespolehlivé a jako ty, kteří říkají jen to, co chce StB slyšet. Přesto se však tato forma získávání ke spolupráci objevovala i v následujících letech. Používání kompro materiálů pro diskreditaci, případně jejich falšování a vymyšlení se běžně používalo až do pádu režimu v roce 1989.